

21. 1944-47: The Red Terror despises his leg in Hungary, available at: <http://harcunk.info/index.php/archiv/1179-1944-47-a-voros-terror-megveti-labat-magyarorszagon>
22. Hungary launched an investigation into the «atrocities» of the Red Army, available at: <http://svpressa.ru/society/article/47538/>
23. The arrival of the Red Army, available at: http://betiltva.com/files/csonka_forradalom_oknyomozo_tortenete2.php
24. The horrors of Soviet soldiers, available at: <https://szebbjovo.hu/szovjet-katonak-remtettei-eros-idegzetueknek/>
25. Kalantari, A. Hungary: from Fascism to Communism: [Conversation with the Associate Professor of Kaposvar University A. Kalantari / Presenter V. Dymarsky] available at: <http://echo.msk.ru/programs/victory/833172-echo/#element-text>.
26. The Soviet soldier in the den of the fascist beast, *The site «Forgotten pages of the war»*, available at: <http://amnesia.pavelbers.com/Straniza%20istorii%20voyni%2042.htm>
27. Tarjan, Thomas M. Hungary officially ends in Annex II. world war II, available at: http://www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1945_aprilis_4_magyarorszagon_hivatalosan_veget_er_a_masodik_vilaghaboru

© Куцька Олеся

Надійшла до редакції 08.02.2017

УДК 94(477.83/.86)"1944/1953"

ЛЕВИК БОГДАН,

доктор історичних наук, доцент,

Національний університет "Львівська політехніка"

ПІДПІЛЬНА АНТИРАДЯНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ СТУДЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ "ЛЬВІВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА" В ПЕРШІ ПОВОЄННІ РОКИ (1944-1953 рр.)

У статті проаналізовано останні наукові дослідження та фактичні матеріали з питань підпільної антирадянської боротьби студентів Національного університету "Львівська політехніка" в 1944-1953 рр. Наведено перелік студентів, які були репресовані радянськими органами НКВС за антирадянські виступи під час навчання у ВНЗ. Розглянуто антирадянську діяльність підпільних студентських груп, учасниками яких були студенти Львівського політехнічного інституту, заарештовані НКВС і засуджені на різні терміни (10-25 років) у виправно-трудових колоніях ГУЛАГу.

Ключові слова: Львівський політехнічний інститут; Національний університет "Львівська політехніка"; студенти Політехніки; 1944-1953 рр.; антирадянське студентське підпілля у Львові.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Львів по праву можна назвати студентським містом, освітньо-науковим центром України, таким він був у довоєнній Польщі, таким він залишався й у радянську добу 1944-1991 рр. Історія вищих навчальних закладів (ВНЗ) Львова достатньо вивчена й відома завдяки роботам І. Палтера [2], Р. Генеги [3], В. Кубіва [7], В. Трофимовича [12], Р. Ковалюка [15]. Однак тільки незалежність принесла реальну можливість дослідникам ознайомитись із архівами СБУ у Львівській області та зафіксованими спогадами очевидців та учасників зазначених подій, які відкривають завісу підпільної боротьби львівського студентства проти радянського тоталітарного режиму.

Метою статті є введення в науковий обіг нових фактів ідеологічного протистояння між молоддю, студентами Львівської політехніки, і репресивним апаратом радянської влади.

Виклад основного матеріалу.

Львівська вища школа в повоєнні роки. Після звільнення Львова від гітлерівських військ 27 липня

1944 р. ВНЗ міста у вересні відновили свою роботу. До початку Другої світової війни у Львові діяло сім ВНЗ, у яких навчалось 7 178 студентів. У повоєнні роки свою роботу відновили: Університет, Політехнічний, Медичний, Ветеринарний, Педагогічний, Учительський інститут та Інститут торгівлі. З творчих вишів запрацювала Львівська музична консерваторія, яка нараховувала 6 факультетів, була очолювана одним деканом. Кількість студентів тут становила 62 на 63 особи професорсько-викладацького складу. 1944/1945 н. р. та перший семестр 1945/1946 н. р. уважалися організаційними. На 20 листопада 1944 р. у Львові навчалось 3 277 студентів, із них 1 132 українці. Станом на березень 1945 р. у Львові було 3 687 студентів, із них 1 677 українці, але 1 577 були вихідцями зі Східної України. У Політехнічному інституті на початку 1945/46 н. р. навчалися 2 403 студенти, під кінець семестру їх залишилось тільки 1 779. Станом на 1944/1945 н. р. у ВНЗ нараховувалось 100 студентів зі Східної Галичини, а 1946/47 рр. - 120. Заняття проводились в аудиторіях, які не освітлювались,

не опалювались, а вікна аудиторій не мали шибок. На кінець 1946 р. у Львові вже діяло 15 ВНЗ, де навчалося 10 953 студенти. Заново були створені Львівський державний інститут фізичної культури, Інститут прикладного і декоративного мистецтва, виокремлені зі складу Львівської політехніки Сільськогосподарський та Лісотехнічний інститути. На початок 1953 р. після об'єднань і реорганізацій у Львові нараховувалась усталена кількість ВНЗ - дванадцять.

У Києві в липні 1944 р. було створено Управління у справах вищої школи при Раді Народних Комісарів (РНК) УРСР із підпорядкуванням відповідному Комітетові в РНК СРСР. У квітні 1946 р. Управління було реорганізовано в Міністерство вищої освіти УРСР. Вищі навчальні заклади Львова поділялись на дві категорії: союзного та республіканського значення. Університет, Політехнічний, Лісотехнічний та Сільськогосподарські інститути отримали статус ВНЗ союзного підпорядкування. На навчання демобілізованих військових 1919-1929 р. н. зараховували протягом усього навчального року, таких абітурієнтів було до 42 %. 4-5-й повоєнні курси були малочисельними. Перші курси укомплектовувались молоддю зі східних областей, підготовка яких була низькою. Також сюди були переведені студенти Київського університету та Харківського педінституту. Віковий ценз вступників не обмежувався, тільки для студентів медичного інституту був встановлений ценз у 17-35 років. Про результати кожного навчального року до обкому КП(б)У подавались звіти ректора університету та директорів інститутів. У той час першим секретарем Львівського обкому КП(б) України був І. Грушецький. Львівський політехнічний інститут очолював професор економіки Степан Ямпольський.

Львівська політехніка. Політехнічний інститут у післявоєнний період нараховував 10 факультетів: геодезичний, електротехнічний, енергомашинобудівний, механічний, інженерно-будівельний, хіміко-технологічний, харчовий, лісогосподарський, сільськогосподарський (два останні 1945 р. реорганізовані в самостійні інститути), нафтовий. У 1945 р. до ЛПІ увійшла філія Московського інституту нафти і газу. Термін навчання на денній формі становив 5 років, за винятком нафтового (5,5 років) та лісогосподарського (4 роки). Нафтовий факультет (організований 2 жовтня 1944 р.) вважався провідним, тут у 1950 р. навчалось 1 800 студентів, з усіх 5 000 студентів-політехніків. Факультет готував спеціалістів 6 спеціальностей: "Геологія та розвідка корисних копалин", "Геофізичні методи розвідки", "Нафтова справа, механіка обладнання нафтових промислів", "Технологія нафти і газу", "Економіка та організація виробництва". На старших курсах можна було отримати дві додаткові спеціальності: спеціаліст газової справи та контрольно-вимірвальних приладів. Спеціалісти одержували кваліфікацію "Гірничий інженер I ступеня".

У 1950 р. до Львівської політехніки був приєднаний Технологічний інститут будівельних матеріалів (вул. Бурляда, 5, нині вул. Нижанківського), який з 1945 р. працював у Львові як самостійний виш, переведений із Харкова. Інститут мав два факультети: механічний та технологічний, роботу яких забезпечували 9 кафедр [2]. Причиною приєднання був невеликий попит серед вступників. Так, першій набір 1945 року зібрав тільки 8 студентів при плані 200. Тільки завдяки рекламній акції та зусиллям місцевої влади до вересня кількість запланованих студентів була набрана [Там само].

Політехнічний інститут поряд з університетом були найпопулярнішими. Найбільшу кількість заяв вступники подали у Львівську політехніку в 1953 році - 10 932.

Навчання було платним. Річна плата за навчання на

денній формі доходила до 300 крб, на заочній - 150 крб. Крім денної форми, існували заочна й вечірня форми навчання (остання запроваджена 1950 р.). Плата за гуртожиток становила 15 крб на місяць.

Більшість науково-педагогічних працівників у львівські виші, у тому числі й ЛПІ, були переведені зі сходу України. Так, у 1945-1946 рр. їх кількість сягала 938 осіб, особливо з Києва та Харкова. Кількість місцевих викладачів у період 1947-1953 рр. становила 15,5-18,7 %. Середня зарплата була 1 000 - 2 000 крб на місяць, що вважалося на той час досить низькою платнею.

Вихідцям із Західної України було неможливо потрапити в ці роки до аспірантури. Так, у звіті від 11 травня 1950 р. директор ЛПІ вказує, що за період з 1946 р. не затверджено жодного аспіранта з місцевого населення. Було відмовлено І. Захарю, М. Максимовичу (майбутній ректор Львівського університету імені Івана Франка, подававсь тричі), Ю. Горайку, 1947 р. - П. Повару, К. Губі, 1949 р. - Г. Зубову, А. Шрамкову. Причина відмови - перебування на окупованій території. Це звинувачення згодом стане обов'язковою графою в персональних анкетах громадян СРСР. Радянська влада у повоєнні роки не довіряла молодому поколінню Західної України [3, с. 323-324].

Цікавим є соціальний і національний склад студентів. У 1946/1947 навчальному році серед 1 754 студентів Політехніки 956 - були вихідцями з міст, а 798 - із села. Майже вдвічі більше було чоловіків - 1 107, жінок відповідно 647. Вихідців із родин службовців - 1 024 особи. За національністю більшість становили поляки. У період 1947-1948 рр. серед 1 344 студентів 615 були місцевими жителями, серед вступників було 700 росіян, 204 євреї, 185 - представники інших національностей. Приїжджі студенти були дітьми радянсько-партійних чиновників і, як правило, не володіли українською мовою. Найвища стипендія на 5 курсі становила 290 крб, тоді як на першому - 220 крб. Ціна на львівському ринку 1 кг м'яса дорівнювала 150 крб, картоплі - 4 крб, хліба - 50-100 крб. Найдешевшими продуктами були пшоно й квасоля, які рятували студентів від голоду, особливо в кінці місяця. Обід у студентській їдальні коштував 2 крб 20 коп. Більшість студентів готували самотужки на спільних кухнях. Найпоширенішою їжею була смажена картопля й тюлька. Олію замінював рибацький жир, куплений в аптеці.

Для студентів не вистачало підручників. Так, 1945/1946 н. р. на 1 558 студентів Політехніки припадало 13 підручників з аналітичної геометрії та 17 з теоретичної механіки. Згодом більшість підручників були російськомовними. Вартість підручника коливалась від 100 до 200 крб. У лютому 1946 р. на зимову сесію у Львівській політехніці не з'явилося із 1452 студентів 231. Здали іспити тільки 745 осіб. Модними видами спорту вважались волейбол і баскетбол. Серед ігор у гуртожитку користувались популярністю гра в карти: "тисяча", "дурак", "очко", "свинка". Куріння було серед чоловіків майже тотальним. Серед спиртних напоїв перевагу тримало пиво. Три з п'яти студентів пили й курили. У Політехніці щосуботи та щонеділі в клубі були танці. На нафтовому факультеті діяли музичний, хоровий та драматичний гуртки [4, с. 104-136].

Виховна робота зі студентами носила глибоко ідеологічний зміст, її називали політико-виховною. Такий висновок можна зробити, аналізуючи звіт Політехнічного інституту за жовтень 1946 р., де основними темами занять для студентів були: "Ленін і Сталін - організатори Великої Жовтневої революції", "Посилимо боротьбу проти буржуазно-націоналістичної школи Грушевського і його послідовників". У наукових дослідженнях домі-

нувала єдина марксистсько-ленінська методологія. Така політика влади до ВНЗ отримала назву "радянська", яка розпочалась в Галичині ще в 1939-1941 рр.

Індивідуальний опір студентської молоді радянській владі. Ідеологічний тиск, русифікація навчального процесу й діловодства викликали з боку деяких студентів і викладачів опір. Як правило, такий опір носив індивідуальний характер.

Українська національна ідея завжди займала провідне місце серед студентів Політехніки. Вона формувалась у міжвоєнний польський період 1918-1939 рр. у протистоянні ополеченню та окатоличенню українців. Польський уряд відмовив у намаганнях українців Східної Галичини отримати хоча б автономію в складі Речі Посполитої II. Найбільш радикальні форми цієї боротьби продемонструвала Організація українських націоналістів (ОУН). Після приходу радянської влади 17 вересня 1939 р. на Західну Україну ОУН та Українська греко-католицька церква (УГКЦ) стали непримиренними її ворогами. Представники цих організацій жорстко переслідувались. Обидві сторони почали боротьбу за симпатії львівських студентів. Зіштовхнулись дві ідеології - комуністична й національно-демократична. Викладання курсу марксизму-ленінізму (4 години щотижня) стало обов'язковим, як і військова підготовка (чотири роки по чотири години на тиждень).

У ВНЗ Східної Галичини були запроваджені партійні осередки комуністів і комсомольців. Будь-яка інша партійна робота була заборонена. На студентів ЛПІ чинився ідеологічний тиск, особливо після вбивства 24 жовтня 1949 р. Я. Галана (радянський письменник-памфлетист, член КПЗУ, який виступав проти УГКЦ та українського націоналістичного підпілля). Під тиском парткому на нафтовому факультеті членство в КП(б)У зросло до 97 % усіх студентів. До згаданої події комуністів на факультетах було в середньому до 15 %. До комсомолу втягували примусово. 95 % усіх студентів були комсомольцями. У штат інституту було запроваджено штатну оплачувану одиницю секретаря партбюро, який відповідав за ідеологічну роботу.

Опір із боку студентів ЛПІ проявлявся ігноруванням ідеологічно заангажованих лекцій з основ марксизму-ленінізму. Найбільш відважні вступали у відкриті дискусії. Студентів заставляли під час зимових канікул готувати реферати на комуністичні теми: "Буржуазні націоналісти на службі імперіалістів", "Ватикан - оплот міжнародної реакції", "Велика дружба українського і російського народів" і виступати з ними перед односельцями. На підтвердження проведеної роботи вимагали довідку за підписом місцевого комуніста. Однак реакція як правило була зворотною, студенти агітували проти колективізації. Єдиним легальним засобом прояву своєї національної ідентичності були концерти й вечори, присвячені пам'яті Т. Г. Шевченка, які згодом скасували, замінивши вікторинами та танцями [4, с. 196-211].

Перші антибільшовицькі виступи студентів мали індивідуальний характер. За короткий час розпочалися й перші арешти, оскільки НКВС проводило постійну агентурно-оперативну роботу серед студентства. Наприклад, студенти ЛПІ лісотехнічного факультету Зіновій Бабяк, Євген Кулик, а також Роман Процайло були заарештовані 1945 р. за підозрою у співпраці з німцями, бо перебували остарбайтерами на примусових роботах у Німеччині [5]. Підозрілих студентів за вказівкою НКВС відраховували за пропуски занять. Наприклад, студента лісотехнічного факультету Політехніки Мирона Сойка з таким формулюванням відрахували 11 листопада 1944 р., а М. Сойка в червні 1946 р. загинув у бою з підрозділом НКВС.

З 1 січня 1945 р. до 1 березня 1946 р. органи НКВС заарештували у Львівській області 97 студентів, із яких 52 чинили опір радянському режимові в рамках студентських організацій і груп, 11 були членами "дорослих" організацій, 34 діяли самостійно. У зв'язку з активізацією підпільного антирадянського руху опору у Львові секретар Львівського обкому КП(б)У І. Грушецький 1946-47 рр. просив додатково створити міський відділ НКВС. У квітні 1946 р. органами НКВС було заарештовано групу студентів із 28 осіб, серед них студенти лісотехнічного факультету ЛПІ Дем'ян Демків та Михайло Мамчур, які виготовляли документи для своїх товаришів з підпілля ОУН. Деяким із них удалося легалізуватись і навіть вступити на навчання до ВНЗ.

У лютому 1946 р. відбулись вибори до ВР СРСР, із цього приводу в місті з'явилися листівки із закликом бойкотувати їх. До підпільної роботи залучались також студенти зі Східної України. Так, студентка Політехнічного інституту Анна Москальова, росіянка, утримувала конспіративну квартиру для підпільників. Тут зберігався шрифт та пристрій для друкування листівок.

Нерідко студенти відкрито критикували дії радянської влади. Так, студент 4 курсу ЛПІ Олександр Ліцин гостро розкритикував постанову РМ СРСР про зниження цін на комерційні продтовари й підвищення цін на планові продукти, назвавши такий крок влади виманюванням грошей у людей¹.

За реальне відтворення ситуації у Львові у своїх приватних листах були репресовані студенти Політехніки Дарина Колодій та Петро Кизима². У розповсюдженні політичних листівок брали участь і переселенці з польської території, студенти Політехніки Іван Жук та Володимир Гвоздецький. Студенти виїжджали для підпільної роботи й у райони області. Тут вони збирали гроші для українського підпілля, залишаючи "бофони" номіналом по 50 та 100 крб (фінансові знаки бойового фонду УПА) [6, с. 561-562].

Під час літніх канікул партійні органи залучали студентів до агітаційних турів, після яких у селах з'являлись антирадянські листівки. Згодом від цієї ідеї відмовились. Українське антирадянське підпілля сподівалося на початок нової війни між Заходом і СРСР. Підпільна боротьба припинила бути активною, вона зводилась до кулуарних розмов про радянську дійсність. Однак поодинокі спроби все таки мали місце. Так, студенти Львівської політехніки Євстахій Медвідь і Мирослав Строцький, маючи зв'язок з ОУНівським підпіллям, отримували для розповсюдження журнал "Ідея і Чин" та листівки "Школярям", "До селян". На початку 1948 р. ці студенти розповсюдили листівки біля собору Св. Юра, згодом по вул. Шевченка.

НКВС застосовувало й провокації. Восени 1948 р. у Львівській політехніці було заарештовано 24 студентів нібито за вбивство 30 селян. Звинувачення в організації групи висунули адвокату Михайлу Петрашкею і студенту 4 курсу Левку Бойку. На суді всі відмовились від обвинувачення, однак були засуджені до 25 років вправних робіт [7, с. 10-11].

1949 р. з'явилися листівки нового змісту "Шовіністич-

¹ Як відомо, у ці роки діяла карткова система й комерційні товари мало хто міг собі дозволити купити, тим більше студенти. Додаткова карткова норма хліба на одного студента становила 100 грамів. Отоварювання карток охоплювало 70 %. Замість м'ясопродуктів видавали молоко, а замість жирів - горіхове масло.

² До 27 лютого 1947 р. діяла військова цензура на листування, а згодом її замінили на негласний політичний контроль (наказ № 0084 МДБ).

не заморочування і русифікаційна гарячка більшовицьких імперіалістів", "Чи ведуть більшовики до комунізму". Листівки були розповсюджені по вул. Замковій та Кривоноса студентами ЛПІ Мирославом Пакошем і Василем Гамулою. Самі ж листівки друкувались у підпільній друкарні Станіславської обл. Обидва студенти планували створити підпільну молодіжну організацію, застосовуючи двійкову систему. В. Гамула й Остап Задорожний розповсюджували листівки в березні 1949 р. і на території Політехніки [4].

У грудні 1949 р. до Львова приїхав перший секретар ЦК КП(б) України Микита Хрущов, який, зібравши партійний актив ВНЗ Львова, піддав його нищівній критиці за слабку ідейну роботу. Він уважав, що серед львівського студентства з'явилась "чужа" ідеологія. Після його від'їзду зі Львова у ВНЗ розпочались "чистки" [8, с. 106]. Так, нібито за приховані плани вбивства Я. Галана заарештували студента Політехніки Андрія Литвина. Студентів Дребетюк і Щур відраховали за відмову вступити до комсомолу. Пастушенка - за висловлювання про важкий матеріальний стан радянських студентів [9]. 1949 р. з ЛПІ було відраховано близько 200 студентів як неблагонадійних. Разом за 1949/50 н. р. з інституту було відраховано 344 особи, що становило 8 %. Мотиви відраховання - стосунки з раніше заарештованими, симпатії до релігійних переконань, національно-патріотичні висловлювання, "бездієвність", "космополітизм", "схилиння перед Заходом", слухання зарубіжних радіостанцій. Згодом неподалік від головного корпусу Львівської політехніки в саду собору св. Юра були встановлені три вежі-глушилки зарубіжних радіостанцій, які працювали на хвилях короткого діапазону. Студенту О. Чабаку за релігійні переконання відмінили відмінні оцінки.

Підпільні студентські групи антирадянської спрямованості. Репресії влади проти студентської молоді зумовлювали хвилю опору та створення груп антирадянської спрямованості. Деякі групи створювались спорадично, з власної ініціативи їх учасників, і не мали зв'язків із націоналістичним підпіллям. Не знайомі з правилами агентурної роботи й просто необережні студенти швидко викривалися органами НКВС і зазнавали покарання. Так, 1950 р. серед студентів було викрито групу "С-5" (Союз п'яти) на чолі з студентом ЛПІ Миколою Касьяном. Діяльність групи полягала в читанні літератури, обговоренні політичної ситуації з подальшим поширенням серед студентів. Українське підпілля застерігало студентів від провокаторських дій НКВС. Із цією метою в 1950 р. було поширено листівку "Студентам міста Львова", у якій наводили методи агентурних провокацій радянсько-каральних органів. Разом із тим, у львівських ВНЗ діяли організовані антирадянські студентські групи. Серед них: ОБЗВУ, "Промінь" (керівник і члени студенти Політехніки), "Пробоем", "Загін юних повстанців", "Гурток молодих революціонерів України". Найбільшою підпільною організацією вважалась "Організація боротьби за волю України" (ОБЗВУ), яка нараховувала 26 членів. Кінцевою її метою було налагодження контактів з англійською та американськими розвідками та розширення діяльності по всій Західній Україні. Організація мала Львівський обласний провід "Луг", який очолював студент Львівської політехніки Володимир Рудь (псевдо "Грім"). До навчання В. Рудь був зв'язковим ОУН на сході України. Поблизу Львова В. Рудь організував Пустомитівський районний провід у селах Сокільники, Сороки Львівські та Зимна Вода. Провід мав зв'язок зі студентами Львівського університету (юридичний факультет), Ветеринарного та Медичного інститутів. Члени групи мали зброю: автомати ППШ, пістолети, гранати. Організація користувалась кількома конс-

піративними квартирами. Член організації П. Брунарський викрав з Брюховицької сільської ради друкарську машинку для виготовлення листівок. Крім того, організація мала власну лабораторію для виготовлення фальшивих документів. Відповідні підпільні групи створювались у Станіславі, Тернополі та Чернівцях [10].

Члени організації планували знищити Гавриїла Костельника, ініціатора "псевдособору" з об'єднання УГКЦ з православною церквою МП, що привело до фактичної ліквідації греко-католицької церкви 1946 р. У списках на знищення перебував і комуністичний письменник Ярослав Галан.

Організація діяла до квітня 1947 р., а після її провалу львівські енкаведисти у своїх звітах показали організацію як структурну одиницю ОУН та УПА, хоч це було далеко від істини. Організація була створена з ініціативи студентства, як одна з форм протидії радянській владі. Слід зазначити, що й сама ОУН неоднозначно ставилась до такого роду організацій, які виникали не з їх ініціативи і давали наказ СБ ОУН на знищення як можливих провокаторів.

Подібну природу мала й студентська організація "Гурток молодих революціонерів України" (ГМРУ), створена в 1946 році. Структурно вона була побудована за п'ятірковою системою. Під час присяги складали молитву. Група видавала журнал "До перемоги", чомусь антисемітського спрямування, що не було характерно для ОУН.

40 учасників нараховувала організація "Бойовий відділ галка". Сюди входили студенти університету, педагогічного інституту. З організацією співпрацював Володимир Стернюк, єпископ підпільної УГКЦ. У своїй роботі молодь намагалась копіювати роботу підпілля ОУН. Методами роботи були агітація, розповсюдження листівок та літератури. Працювали в місті в молодіжному середовищі. Діяли до середини 1947 р. Припинили діяльність після викриття та арештів НКВС.

На особливу увагу заслуговує підпільна група "Промінь", яка діяла в Політехнічному інституті. Її організували студенти-вихідці із с. Іване Пусте Борщівського району Тернопільської області. До групи входило шість членів: Бучковський Василь, Чубей Володимир, Ксеньчук Володимир, Мишко Зиновій, Будзанівський Ярослав. Очоловав групу В. Бучковський ("Данилишин"), він же в 1951 р. налагодив зв'язок із націоналістичним підпіллям. В архівах збереглися листівки, які розповсюджувала група: "Гімн поневолених народів", "Колгоспники", "Гімн Світового союзу", "Українська молодь", "Воля народам", "Студенти українці". Місцем розповсюдження листівок були навчальні заклади міста. Згодом група перейшла до самостійного виготовлення листівок. Кліше слугувала гума 20 на 30 см, фарба - вугільні стержні від батарейок. У процесі роботи гуму замінили на пластмасу з грамплатівок. Група працювала до жовтня 1951 р. Друкували прямо в кімнати гуртожитку під час навчального процесу. Розповсюдженням листівок було охоплено все місто [11]. На момент арешту 9-23 квітня 1952 р. група нараховувала вже 8 осіб. При першому допиті організатору групи поламали обидві ноги, завдали важкої травми хребта. Суд проводив Військовий трибунал МДБ Львівської області. 15-17 липня 1952 р. учасники групи були засуджені за ст. 54-1 "А" (Державна зрада) на строк від 10 до 25 років. Суд був показовим. Адвокати виконали свою функцію як представники комуністів. Слід зазначити, що у своїй діяльності група "Промінь" орієнтувалась на ОУН. Діяльність групи продовжувалась півроку [12].

Восени 1948 року студент заочного відділення 3 курсу англійської філології Політехнічного інституту Володимир Шилівський (житель с. Озерне, Тернопільської

обл.) створив групу "Пробоем" (назва чеського журналу). Зустрічі членів групи відбувались у міському лісі "Кайзервальд" або на квартирі по вул. Різьбярській. Група мала статут і програму. Декларували самостійну і незалежну Україну. Група була поділена на трійки. Член групи повинен був мати рекомендацію двох учасників групи, пройти випробувальний термін, визнавати установчі документи, сплачувати щомісячні внески - 10 крб. Підпільникам удалось на підставну особу купити друкарську машинку за 1300 крб (тоді вся друкарська техніка знаходилась на обліку в МДБ). Група розповсюджувала листівки та підпільну літературу серед студентів. Арешти розпочались 11 квітня 1952 р. через донос провокатора. Усі члени групи отримали 25 років виправно-трудова таборів.

З 1949 року у ВНЗ Львова діяла група "Наша зміна", до якої входило 10 осіб. Серед них студенти ЛПІ Богдан Карпа, Ярослав Лельчик, Василь Заяць. Група традиційно виготовляла й розповсюджувала антирадянські листівки. У червні цього ж року всі члени були заарештовані, оскільки серед них був агент НКВС.

З квітня 1950 р. в Політехнічному інституті під керівництвом студента Юрія Мельника зорганізувався "Загін юних повстанців". Основна діяльність полягала в розповсюдженні листівок та забороненої літератури. Члени групи складали присягу й обирали псевдо. Пізніше керівником групи був студент Андрій Кушка ("Тигр"). Арешти групи відбулись 19-20 квітня 1952 р. Усі учасники отримали 25 років таборів.

13 учасників нараховувала студентська група "Кров України". Любомир Мазурак, Володимир Ткачик, Мирон Назаревич, Олександр Бояновський були студентами Політехніки. Група діяла до березня 1951 р. Усі засуджені до 25 років таборів за ст. 54-1 "А" КК УРСР.

Своїми самодіяльними антирадянськими діями студенти впливали на суспільно-політичну атмосферу в місті.

Крім індивідуально-самодіяльних груп у Львівській політехніці діяло підпілля ОУН-УПА. Членами УПА-Захід могли бути тільки безпосередні бійці УПА, учасники бойових дій 1943-1946 рр. З 1947 р. бійці УПА почали переходити в збройне підпілля ОУН [13]. Львів належав до Західноукраїнського краю. Тут крайовим провідником у період 1943-1951 рр. був призначений Роман Кравчук ("Петро"). Місто за планами підпілля поділили на чотири райони: "Женева" (вул. Жовківська), "Лондон" (вул. Личаківська), "Стамбул" (вул. Стрийська), "Гамбург" (вул. Городоцька). Помічником міського керівника ОУН(б) був студент Політехнічного Андрій Коваль ("Шофер"). У Львові особіно діяло підпілля ОУН мельниківців (керівник студент другого курсу Політехніки Едмунд Мартинець), а також польське підпілля Армії Крайової. Станом на 1 жовтня 1944 р. у Львові нараховувалось 154 тис. жителів, ыз них 85 тис. поляки. Серед 1 227 студентів Львівської політехніки поляки становили 771 особу, було 336 українців та 87 росіян.

З 1948 року пріоритетом у роботі ОУНівського підпілля стає робота з молоддю. Серед легальної молоді створили підпільну сітку "ОЛЕГ" (організація легальників), відповідальність за яку покладалась на районних керівників. Учасників мережі ОЛЕГ не залучали до дій, які могли їх розсекретити. Усі члени мережі ретельно перевірялись СБ ОУН. Установочні дані були відомі тільки надрайонним керівникам. Мережа охоплювала юнаків віком від 16 до 22 років. Основним завданням була максимальна адаптація до умов радянського суспільства й кар'єрний ріст, у тому числі в партійних органах. Однак репресії та активна агентурна робота НКВС не дали змогу довести задумане до логічного кінця: поповнення лав підпільної ОУН кваліфікованими кадрами та представниками місцевої номенклатури.

ОУНівське підпілля поділяло львівську молодь на три категорії: робітники, учні й студенти, молодь зі Східної України. Для робітників в агітаційній роботі акцент робився на економічні питання, для студентів доводились питання політичного характеру, "східнякам" доносили справжню історію України. Підпільники збирали інформацію цінну для підпілля, купували медикаменти, продукти, розносили листівки та літературу по конспіративних квартирах. Перед студентами-підпільниками стояло завдання освоїти фахову спеціальність і максимально легалізуватись у радянському суспільстві. Українське національне підпілля ОУН у Львові мало зв'язок із закордонним підпіллям, куди відправляли найбільш цінну інформацію [14, 15].

Із січня 1953 р., за матеріалами НКВС, націоналістичне підпілля вважалось знищеним.

Тяглість традицій українського опору, зокрема й серед студентів Львівської політехніки, яскраво проявилось у жертовності сучасних студентів Львівської політехніки під час Революції Гідності 2014 р.

Висновки

1. Вища школа Львова відразу після війни була представлена навчальними закладами, які охоплювали майже всі ключові сфери господарства країни. За роки радянської влади й німецької окупації львівським вишам удалось в основному зберегти науково-педагогічний потенціал та інфраструктуру. Студентський же склад у цей період поповнювався переважно із числа демобілізованих фронтовиків, молоді з центральної та східної частини України, і це була свідомо політична партійно-радянського керівництва з підготовки кадрів.

2. Львівський політехнічний інститут вважався одним із найбільш популярних вишів, окрім того, що був найкрупнішим. Як і в усіх інших вишах Львова, у Політехніці влада застосовувала до студентів та викладачів інструменти ідеологічного тиску, примусової русифікації навчального процесу та діловодства, що викликало опір студентів, починаючи від ігнорування ідеологічно заангажованих лекцій з основ марксизму-ленінізму й закінчуючи антибільшовицькими виступами окремих студентів та організованих груп.

3. На підставі аналізу архівних матеріалів, спогадів та літопису УПА період 1944-1953 рр. наведено перелік студентів Політехніки, які проявили сміливість індивідуальних антирадянських виступів, а також підпільних студентських організацій і представників національного підпілля, яке з 1948 р. уважало роботу з молоддю пріоритетною. Антирадянська діяльність студентського середовища полягала у виготовленні листівок політичного спрямування та їх розповсюдженні серед мешканців міст, а також у вищих навчальних закладах. Незважаючи на нетривалі терміни підпільної діяльності через часті арешти, львівські студенти продовжували свою роботу до 1953 р. Усі викриті підпільники були засуджені Військовим трибуналом МДБ до термінів від 10 до 25 років у виправно-трудова таборах ГУЛАГу. Після звільнення деякі з них повернулись на Батьківщину й змогли донести до нових поколінь свою позицію та мотивацію дій у згаданий період.

Проведена робота може бути продовжена дослідженням про подальшу долю згаданих осіб як за місцем відбування покарання, так і після звільнення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубань О. К. Боротьба Комуністичної партії України за розвиток народної освіти і підготовку кадрів для народного господарства (1945-1952 рр.) / О. К. Зубань. - Львів, 1967. - С. 150-151.

2. Патер І. Повоєнний Львів / І. Патер // Львів. Історичні нариси / [упорядн.: Я. Ісаєвич, Ф. Стеблій, М. Литвин]. - Львів, 1996. - 508 с.

3. Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях XIX-XX ст. / Р. Ковалюк. - Львів, 2001. - С. 323-324.

4. Генега Р. Львів: нові міщани, студенти та режим 1944-1953 рр. : [монографія] / Р. Генега. - Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. - 318 с.

5. Архів управління СБУ у Львівській області, спр. П-25943, арк. 200.

6. Літопис нескореної України. Документи, матеріали, спогади / [за редакцією Ярослава Ляльки] ; Інститут українознавства АН України. - Книга 1. - Львів : Просвіта, 1993. - 798 с.

7. Кубів В. Опозиція чи позиція / С. Кубів. - Львів, 2003. - С. 10-11.

8. Ситар І. До питання про політичні репресії у Львівському університеті в добу сталінізму: причини, етапи, наслідки / І. Ситар // Українські варіанти (Львів). - 1999. - № 1-1. - С. 106.

9. Архів Управління СБУ у Львівській обл., спр. П-11856, арк. 7.

10. Галузевий державний архів служби безпеки України, Ф. 13, спр. № 372, т. 26, арк. 257.

11. Шнерх С. Нескорені духом / С. Шнерх. - Львів : Тезаурис, 2004. - 95 с.

12. Трофимович В. До питання про рух опору у Львівських вузах у 40-50-ті роки / В. Трофимович // Республіканець (Львів). - 1994. - № 2 - С. 89.

13. Содоль П. Українська повстанська армія. 1943-1949 : довідник / П. Содоль. - Нью-Йорк, 1994. - С. 34-37.

14. Ковалюк Р. Т. Український студентський рух на західних землях XIX-XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора іст. наук / Р. Т. Ковалюк. - Львів, 2003. - 31 с.

15. Ковалюк Р. Т. Український студентський рух на західних землях XIX-XX ст. : [монографія] / Р. Т. Ковалюк. - Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2001. - 424 с.

Левик Богдан,

доктор исторических наук, доцент,

Национальный университет "Львовская политехника"

ПОДПОЛЬНАЯ АНТИСОВЕТСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ СТУДЕНТОВ НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА "ЛЬВОВСКАЯ ПОЛИТЕХНИКА" В ПЕРВЫЕ ПОСЛЕВОЕННЫЕ ГОДЫ (1944-1953 гг.)

В статье проанализированы научные исследования и фактические материалы по вопросам подпольной антисоветской борьбы студентов Национального университета "Львовская политехника" в период 1944-1953 гг. Перечислены фамилии конкретных студентов вуза, репрессированных советскими органами НКВД за антисоветскую деятельность во время учебы. Проанализирована деятельность подпольных студенческих групп, участниками которых были студенты Львовского политехнического института, арестованные НКВД и осужденные к разным срокам (10-25 лет) отбывания наказания в исправительно-трудовых колониях ГУЛАГа.

Ключевые слова: Львовский политехнический институт; Национальный университет "Львовская политехника"; студенты Политехники; 1944-1953 гг.; антисоветское студенческое подполье во Львове.

Bogdan Levyk,

Doctor of Historical Sciences, Assistant Professor,

National University 'Lviv Politekhnik'

UNDERGROUND ANTI-SOVIET ACTIVITIES OF STUDENTS OF NATIONAL UNIVERSITY 'LVIV POLITEKHNIKA' OVER THE FIRST POSTWAR YEARS (1944-1953)

The author traces some forms of underground anti-Soviet activities of students of the Lviv Polytechnic Institute, currently the National University 'Lviv Politekhnik'. The rest of Lviv higher education establishments were also engaged in such activities. The research is based on scientific studies, recollections, archive materials and records of the Ukrainian Rebel Army, which cover the period of 1944-1953. The paper is timed to the bicentenary of the Lviv Politekhnik foundation and aims to demonstrate fortitude of Ukrainian spirit of young people who sought after their independent Ukrainian state.

A list of Politekhnik students is given, who displayed their bravery in individual anti-Soviet actions, as well as some underground independent student organizations and representatives of the national underground which considered youth development its priority since 1948 are indicated.

Anti-Soviet activities of the student milieu included the making of politically focused leaflets and their distribution among city-folk and at higher education establishments. Despite a small time of underground activities because of frequent arrests, Lviv students continued their work up to 1953. All detected members of clandestine organizations were sentenced by the Military Tribunal of the Ministry for State Security to the terms of 10 - 25 years in correctional labor camps of the GULAG. Some of the released returned to their native land and managed to get across their viewpoint and motivation of their actions over the above period to new generations.

Key words: Lviv Polytechnic Institute; National University 'Lviv Politekhnik'; Politekhnik students; years 1944-1953; anti-Soviet student underground in Lviv.

REFERENCES

1. Zuban, O.K. (1967), Fighting Communist Party of Ukraine for the development of education and training for the national economy (1945-1952), *W.p.*, Lviv, 150-151 (ukr).

СХІД № 1 (147) січень-лютий 2017 р.

2. Pater, I., and Isayevych, Ya. [ed.] and Steblii, F. [ed.] and Lytvyn, M. [ed.] (1996), Postwar Lviv, in: *Lviv. Historical Essays, W.p.*, Lviv, 508 p. (ukr).
3. Kovalyuk, R. (2001), Ukrainian student movement in the western part of the nineteenth and twentieth centuries, *W.p.*, Lviv, 323-324 (ukr).
4. Heneha, R. (2015), Lviv: new tradesmen, students and regime 1944-1953 biennium, *Lviv National Ivan Franko*, 318 p. (ukr).
5. Archive of the SSU in the Lviv region, spr. P-25943, fond 200.
6. Lialka, Ya. (1993), Chronicle unconquered Ukraine. Documents materials memories. Book 1, *Institute of Ukrainian Academy of Sciences of Ukraine, «Prosvita»*, Lviv, pp. 561-562 (ukr).
7. Kubiv, V. (2003), Opposition or position, *W.p.*, Lviv, pp. 10-11.
8. Sytar, I. (1999), On the political repression in Lviv University in the period of Stalinism: causes, stages and effects options, *Ukrainski varianty*, № 1-1, p. 106 (ukr).
9. Archive of the SSU in the Lviv region, spr. П-11856, arc.7.
10. Sectoral State Archive of Security Service of Ukraine, fond 13, sprava № 372. vol. 26, ark. 257.
11. Shnerh, S. (2004), Unbroken spirit, *Thesaurus*, Lviv, 95 p. (ukr).
12. Trofymovych, V. (1994), On the resistance movement in Lviv universities in the 40-50 years, *Respublikanets*, № 2, p. 89 (ukr).
13. Sodol, P. (1994), Ukrainian Insurgent Army. 1943-1949, *W.p.*, New York, pp. 34-37 (ukr).
14. Kovalyuk, R.T. (2003), *Ukrainian student movement in the western part of XIX-XX c.* Abstract of thesis for the degree of candidate of historical sciences in specialty 07.00.01 «History of Ukraine», Lviv, 31 p. (ukr).
15. Kovalyuk, R.T. (2001), Ukrainian student movement in the western part of XIX-XX c., *Institute of Ukrainian Studies. I. Krypyakevych Sciences of Ukraine*, Lviv, 424 p. (ukr).

© Левик Богдан

Надійшла до редакції 21.12.2016

УДК 902/904

МІНАКОВА КАТЕРИНА,

викладач, Дніпропетровський гуманітарний університет

СЕРГІЄВА МАРИНА,

*кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Інститут археології НАН України*

МАТЕРІАЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ВИГОТОВЛЕННЯ ДЕРЕВ'ЯНОГО ПОСУДУ ДОБИ БРОНЗИ - РАНЬОГО ЗАЛІЗА З ТЕРИТОРІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я ТА НАДАЗОВ'Я

Стаття присвячена введенню до наукового обігу результатів кислотомічних досліджень решток дерев'яного посуду з поховань доби бронзи та раннього заліза та аналізу походження деревини та принципів її відбору давніми майстрами. Проаналізовано рештки дев'яти дерев'яних посудин із поховань степової України, для порівняння надано результати інших досліджень. Шляхом порівняння отриманих результатів із палеокліматичними даними щодо рослинності степу з доби бронзи та раннього заліза автори дійшли висновку про переважання використання місцевих порід деревини для виготовлення дерев'яного посуду. Лише в двох випадках для виготовлення дерев'яних ємностей використовувалась імпортована деревина (каштан), що дозволяє віднести дані посудини до категорії престижного інвентарю.

Ключові слова: археологія; доба бронзи; доба раннього заліза; дерев'яний посуд; кислотомічні дослідження; палеоботаніка.

Постановка проблеми та стан її вивчення. Дерев'яний посуд є важливим джерелом для дослідження матеріальної культури племен доби бронзи та раннього заліза Північного Причорномор'я. Без вивчення цієї категорії інвентарю неможливо скласти цілісне уявлення про побут давнього населення.

Прийнято вважати, що дерев'яний посуд та його металеві конструктивні елементи зустрічаються пере-

важно в поховальних комплексах й цим зумовлена збереженість деревини, яка практично повністю зотліває у відкритих комплексах упродовж перших десятиліть після того, як предмет перестав виконувати свої безпосередні функції. Сьогодні ми можемо констатувати наявність лише кількох повідомлень про знахідки дерев'яного посуду на поселеннях. До них належать, зокрема, відомості про "рештки дерев'яної чаші" на поселенні